

BOŠKO BABIĆ, *Materijalnata kultura na makedonskite sloveni vo svetlinata na arheološkite istrajuvania vo Prilep* (Cultura materială a slavilor macedoneni în lumina cercetărilor arheologice de la Prilep), I, Prilep, 1986, 362 p. - 7 pl.color.

Primul volum din seria publicațiilor inițiate de Institutul de cercetări asupra culturii slave vechi, cu sediul la Prilep, se datorează organizatorului și directorului acestei instituții macedonene și reunește în paginile sale principalele rezultate ale unor strădanii științifice desfășurate pe durata a trei decenii. Ca și în alte țări învecinate făcând parte din aceeași arie cultural-istorică, interesul pentru arheologia medievală, ca direcție de investigații distincte, separate de arheologia clasică sau preistorică, este de dată relativ recentă în Republica Socialistă Macedonia, debutând în mod sistematic abia în anii '50, după încheierea ultimului război mondial. Informațiile scrise privind începuturile evului mediu macedonean sînt relativ puține și destul de tirzii, conferind deci și aici arheologiei un rol de excepție în realizarea reconstituirilor istorice.

Cercetările care fac obiectul volumului s-au desfășurat aproape exclusiv la Prilep, vechi centru de organizare politică și de civilizație medievală a slavilor macedoneni, în două obiective învecinate a căror evoluție s-a produs în strînsă intercondiționare: înălțimea stîncoasă Markovi Kuli de la marginea orașului actual și cartierul medieval Varoš situat la poalele ei. Investigațiile și-au propus o gamă tematică largă, de la reconstituirea hotarului dintre antichitatea tîrzie și începuturile evului mediu și pînă la structurile politice de tip prestatal sau la aspectele mature de cultură materială și spirituală medievală din această zonă de civilizație balcano-slavă. Rezultatele și concluziile care se publică în acest prim volum, pe alocuri cu caracter de monografie arheologică, acoperă în proporții diferite aceste variate compartimente cronologice și tematice. Centrul de greutate revine obiectivelor din secolele X—XIII, constînd din necropole, monumente de cult și de arhitectură militară, precum și din mărturii ale începuturilor vieții urbane de la Prilep.

Tema cu cea mai redusă extindere în tratate și ilustrare este aceea a începuturilor habitatului slav din zona Prilepului, unde mărturiile de locuire din secolele VII—VIII sînt foarte rare și deocamdată lipsite de inventare specifice și convingătoare. Situația

de la Prilep nu este singulară, obiectivele slave timpurii din partea apuseană a Peninsulei Balcanice, ca și din centrul ei muntos, sînt în general, la stadiul actual al cercetărilor, surprinzător de puține. În aceste condiții, hotarul dintre civilizația romano-bizantină și primele forme de manifestare culturală ale slavilor pătrunși în Balcani apare deocamdată ca fiind greu de reconstituit. B. Babić îmbrățișează ipoteza unei colonizări interne, produse în secolele VIII—IX, cu colectivități slave sedentarizate anterior în zonele de cîmpie și care s-au retras spre munte cu prilejul confruntărilor militare bizantino-bulgare. Cele mai vechi urme de locuire medievală surprinse pe înălțimea Markovi Kuli se prezintă sub forma unor construcții de suprafață din lemn, din care n-au rămas pe teren decît gropile de stîlpi practice în stîncă. Inventarul arheologic foarte redus face dificilă încadrarea cronologică strînsă.

Începuturile de organizare politică a comunităților care gravitau spre centrul de la Prilep, pînă la nivelul unui jupanat ale cărui mărturii s-au păstrat sub forma unui grup de obiective concentrate într-o anumită arie a înălțimii Markovi Kuli, par a se data din secolul al X-lea. Autorul include printre aceste mărturii resturile slab conservate ale unei fortificații din lemn, ce a precedat cetatea medievală din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Un „tron” săpat în piatră este atribuit aceleiași faze de maturizare a noilor relații feudale. Dar cultura materială evidențiată de cercetările de la Prilep se vadește a face parte pînă tîrziu din aria „civilizației lemnului”, fiind înlocuită abia începînd cu secolul al XII-lea prin construcții de zid care se datorează civilizației bizantine.

O atenție specială se cuvine necropolelor din secolele X—XIII cercetate la Prilep, toate creștine, iar în unele cazuri dispuse în jurul unor monumente de cult, cu gropi puțin adînci săpate de obicei în stîncă. Inventarul funerar bogat, constînd mai ales din podoabe din metal și sticlă, atestă omogenizarea ce s-a produs sub acest aspect în zone foarte întinse ale Peninsulei Balcanice și ale cărei ecouri le găsim și la nord de Dunăre, de pildă în necropolele aflate în curs de cer-

cetare în zona de deal și de munte a Banatului (Cuptoare — Sfogea). Merită subliniată frecvența mormintelor practicate în „ciste” din blocuri de piatră, precum și a celor cu gropi săpate cu planuri mai complicate, antropomorfe sau în formă de cruce. Autorul presupune că creștinarea s-a produs în această regiune în mod organizat la sfârșitul secolului al IX-lea și invocă în acest sens rămășițele unei chilii săpate în stâncă, atribuite unui misionar-predicator aparținând cercului de urmași și elevi ai fraților Chiril și Metodiu.

Foarte numeroase sînt materialele care se leagă de începuturile orașului medieval de la Prilep, resturi de ateliere și de instalații tehnice, inclusiv cuptoare pentru reducerea minereului de fier sau pentru topirea sticlei, datînd din secolele XII-XIV. Analogiile cu descoperiri contemporane din așezările urbane de la Dunărea de Jos sînt în multe cazuri evidente. Pe de altă parte, la stadiul actual al cercetărilor este încă greu de precizat dacă deosebirile, prezente și ele, se datorează unui fond etno-demografic diferit, unor tradiții culturale deosebite omogenizate doar parțial în cadrul Imperiului bizantin în cursul secolelor XI—XII, sau doar condițiilor de mediu geografic diferite, la Prilep aceste condiții fiind specifice unei zone de munte.

Volumul la care ne referim nu este decât un început al acțiunii de lungă durată vizînd valorificarea documentației arheologice adunate în treizeci de ani de activitate intensă a unui colectiv relativ tînăr și foarte activ. Rămîn încă destule semne de întrebare în epoca asupra căreia și-a îndreptat atenția Institutul de la Prilep și se poate anticipa asupra faptului că viitoarele volume vor răspunde treptat acestor semne de întrebare. Prin documentația bogată și variată pe care o pune la dispoziție, lucrarea este deosebit de utilă celor care se ocupă de începuturile mileniului nostru, mai ales în zonele periferice ale ariei civilizației bizantine, între care se înscriu și ținuturile de la Dunărea de Jos. Un rezumat destul de întins în limba franceză al cărții — din păcate lipsit de traducerea legendei ilustrațiilor — face lucrarea accesibilă și străinilor. Condițiile grafice excelente întregesc interesul științific al publicației. Date fiind numeroasele relații și similitudini de problematică ținînd de reconstituirile istorice prin intermediul arheologiei medievale, volumul este foarte util și cercetătorilor din România, care așteaptă cu justificat interes continuarea seriei de publicații ale Institutului de arheologie slavă de la Prilep.

Radu Popa

DOULA MOURIKI, *The Mosaics of Nea Moni on Chios*, publicată de Commercial Bank of Greece, Atena, 1985, vol. I, text. 279 p.; vol. II, planșe 1—119 (în culori), 120—343 (alb-negru).

După ce Banca de Comerț a Greciei a subvenționat publicarea lucrării profesorului de la Universitatea din Atena Ch. Bouras, *Nea Moni on Chios: History and Architecture*, Atena, 1982, aceeași instituție atenană a făcut să apară în condiții demne de renumitul monument de artă bizantină lucrarea fostei studente a regretatului prof. Anastasios K. Orlandos, acum d-sa însăși profesoară la Universitatea din Atena, Doula Mouriki, despre mozaicurile cathiconului „Mnăstirii celei noi” din insula Chios. Lucrarea, precedată de o prefață a lui Andreas Ch. Boumis (p. 7), debutează cu arătarea conținutului (p. 11—12) și lista abrevierilor bibliografice (p. 13—18); urmează o „Notă preliminară”, în care autoarea prezintă stadiul cercetărilor asupra importantului monument, motivele care au îndemnat-o la începerea lucrării și condițiile în care aceasta a fost executată, pînă la concretizarea ei în superba ediție pe care o avem în față (19—20).

Lucrarea propriu-zisă se împarte în cinci părți (capitole), iar acestea la rîndul lor în

cite trei și cinci subcapitole. În cap. I, „Introducere” (p. 21—41) se prezintă: 1) ctitorii mnăstirii, 2) tipul arhitectural al cathiconului și 3) starea de conservare a mozaicurilor. Mnăstirea a fost întemeiată în timpul împăratului Mihail al IV-lea Paflagonianul (1034—1041), dar înălțarea cathiconului, biserica principală a mnăstirii, și împodobirea lui cu mozaicuri se leagă de numele împărăteselor Zoe și Theodora, fiicele lui Constantin al VIII-lea, și de al împăratului Constantin al IX-lea Monomahul, al treilea soț al Zoei, sub domnia căruia (1042—1055) au fost efectuate aproape toate lucrările, mai puțin mozaicurile din narthex, executate, se pare, în timpul împărătesei Theodora (1055—1056). O astfel de operă trebuie privită în lumina marii înfloriri economice și culturale a Imperiului bizantin, care a avut loc în prima jumătate a sec. XI, ca rezultat al condițiilor de securitate și pace temporară create de campaniile victorioase ale împăratului Vasile al II-lea (976—1025). Este o perioadă de renaștere culturală direct legată de activitatea